

MAMMUTHUS PRIMIGENIUS (BLUM.) Z OBSZARU ŁÓDZKIEGO

UKD 599.61:551.793:378.4(438-191.2 Łódź):378.162.2:59

W zbiorach Muzeum Zakładu Biologii Ewolucyjnej oraz Zakładu Geologii Uniwersytetu Łódzkiego znajdują się, dotychczas nie opisane, kości mamuta, pochodzące z terenu obecnego województwa łódzkiego i skierniewickiego. Są to zęby trzonowe — nr inw. 1546, 2287, 1548, 1530, miednica nr IV-14-MPL (daw. IA-855, IX-91), łopatką nr IXg-88, uszkodzona kość udowa nr IV-19-MPL (daw. I-867) oraz fragmenty ciosów. Materiały te, mające głównie wartość muzealną, godne są wspomnienia, ponieważ stanowią uzupełnienie obrazu rozmieszczenia stanowisk mamuta w Polsce, podanego przez prof. K. Kowalskiego (10) (ryc. 1).

Zęby pochodzą z trzech stanowisk:

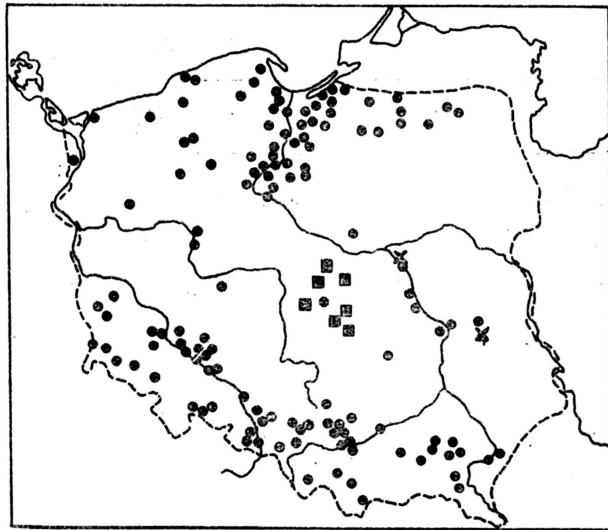
1. M^3 dex. nr 1548 znaleziono w dolinie Bobrówki, prawego dopływu Bzury, w pobliżu stawu w okolicach Rogoźna, w utworach zalegających na glinie warciańskiej (9). Jest on jasnobrunatny, ma 6 korzeni, a zębina i cement są silnie popękane. Brak śladów transportowania.

2. M^3 sin. nr 1530 wydobyto z głębokości 6 m na łąkach torfiastych na północ od Ozorkowa w kierunku Cedrowic, na wysokości 124 m npm. Jest on ciemnobrunatny, cement i zębina między płytkami uległy znacznemu wylugowaniu. W luzach tkwią ziarenka żwiru. Pozycja stratygraficzna torfów z okolic Ozorkowa nie jest określona. Osady datowane z pobliskich okolic w dolinie Bobrówki i Mrogi (7, 8) pozwalają określić wiek tego zęba na starszy od eemu, być może warciański lub jeszcze starszy.

3. Zęby M_2 dex. nr 1546 i M_2 sin. nr 2287 pochodzą z terenu Łodzi. Dokładniejsze sprecyzowanie ich stanowiska jest obecnie niemożliwe.

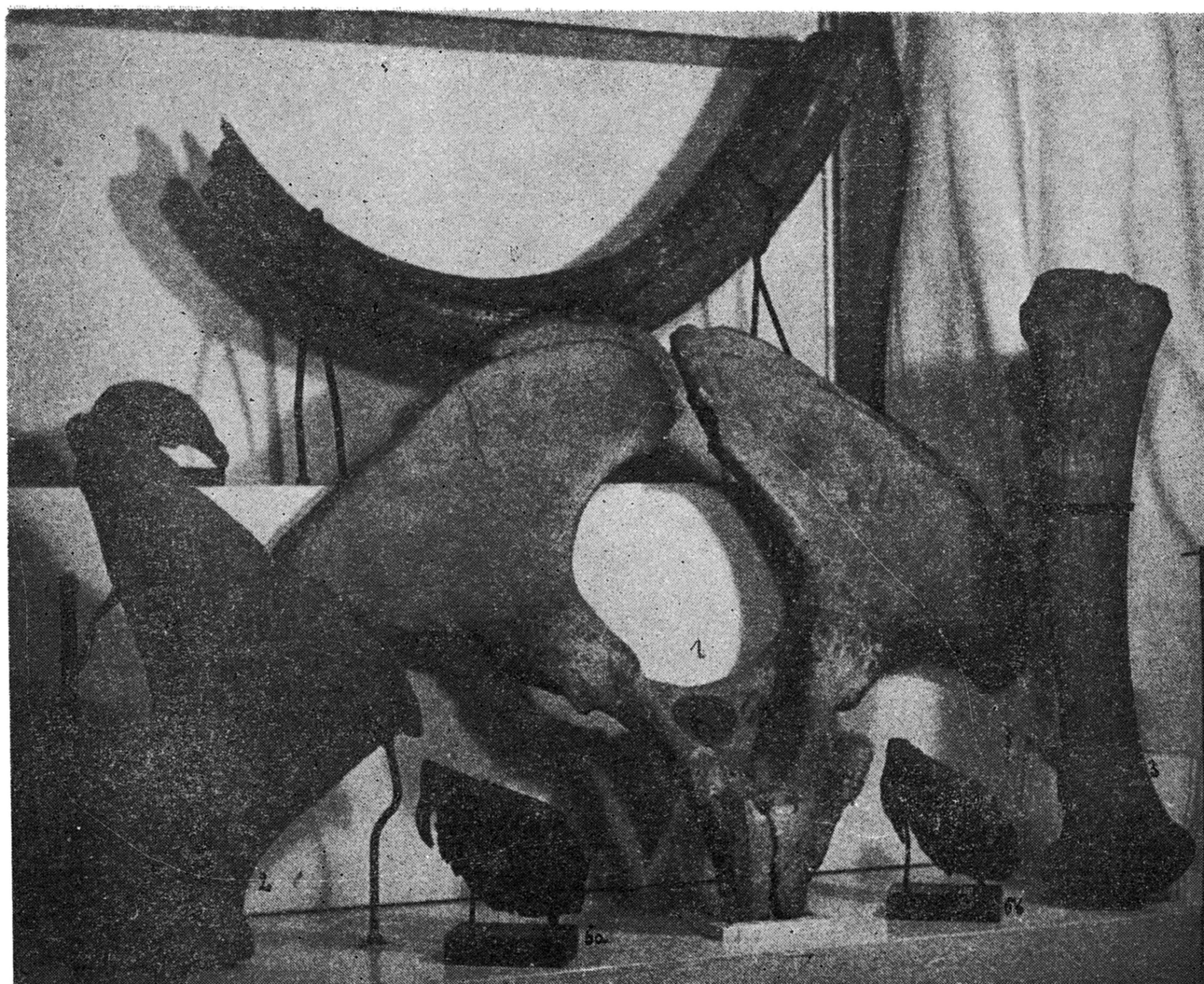
Trzy fragmenty ciosów pochodzą z różnych miejscowości. Fragment o długości 40 cm, średnicy 8 cm znaleziono na głębokości około 0,5 m w górnym odcinku doliny Neru, przy kopaniu rowów melioracyjnych. Stanowisko to znajduje się na wysokości 186 m npm, po prawej stronie Neru, w pobliżu wsi Stara Gądka. Jest to obszar podmokły, leżący na południe za tzw. stawem nowym, blisko szosy Rzgów — Pa-

bianice. Powierzchnię tego terenu budują gliny stadium Warty. Drugi fragment o długości 12 cm i średnicy 8 cm, przekazany muzeum w Łowiczu, znaleziono w Kalenicach, w pobliżu stawu na rzece Bobrówka, na wysokości 137 m npm, w osadach kemowych żwirowo-piaszczystych. W pobliżu tego stanowiska, w Łyszkowicach — również nad Bobrówką — znaleziono kość nadgarstka mamuciego o długości 10 cm. Wiadomo (7, 8, 9), że żwiry i piaski Wału Domańnickiego, jak również leżące we wschodniej części Kalenic i Łyszkowic, należy wiązać z fazą schyłko-

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Elephas (Mammuthus) primigenius* (Blum.) w Polsce.

● — dane wg K. Kowalskiego (8), ■ — nowe stanowiska na obszarze łódzkim wg autorki, x — stanowiska wg G. Jakubowskiego (1972, 1973).

Ryc. 2. Fotografia zbiorcza elementów kostnych mamuta.

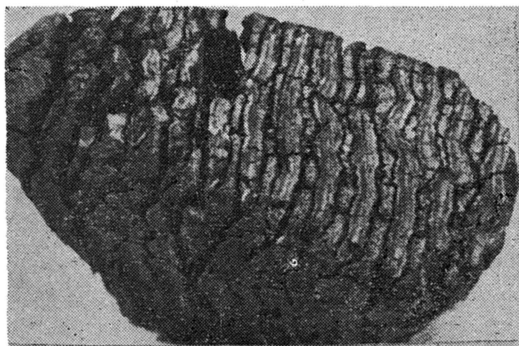
1 — kość miednicza znaleziona w 1951 r. w dolinie Neru na terenie Rudy Pabianickiej, Łódź, 1/14 x, 2 — łopátka zna-

leziona na terenie Łodzi, 1/10 x, 3 — kość udowa (femur) znaleziona na terenie Łodzi, 1/9 x, 4 — fragment ciosu znajdujący się w muzeum w Łodzi, 1/8 x, 5 — zęby trzonowe (5a — nr 2287, 5b — nr 1546) znalezione na terenie Łodzi.

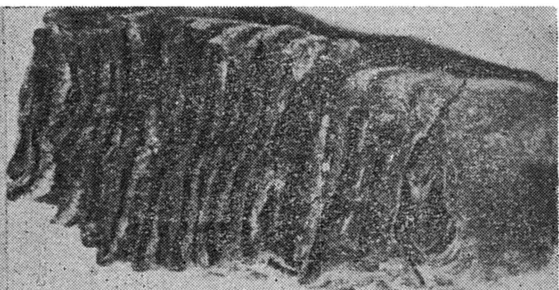
CHARAKTERYSTYKA TRZONOWCÓW WEDŁUG E. W. GUENTHERA

Cechy	M ₂ dex. 1546 Łódź	M ₂ sin. 2287 Łódź	M ² dex. 1458 Rogoźno	M ³ sin. 1530 Ozorków
wysokość	ext. 170 int. 146	ext. 175 int. 160	ex. 140 int. 150	ext. 159 int. 140
szerokość zęba	90	91	83	73
długość zęba	265	274	155	205
wysokość korony	ext. 130 int. 120	ext. 130 int. 115	ext. 132 int. 128	slabo wydzielona, ok. 70
szerokość korony	60	62	65	59
długość pow. żującej	205	207	105	85
długość korony	230	207	140	110
kształt pow. żującej	owalny, płaski	owalny, lekko wklęsły	owalny, płasko-szeroki	owalny, wydłużony, wypukły
ilość płytek	24	24	14	16
płytki używane	16	17	11	10
wzór płytek	x 16, x ₇	x 17, x ₇	x 14, x	x ₂ 16 x
figury ścierania	I-IX równoległe	I-XI równoległe	lamelarne jednakowe	I-III owalne
figury płytek	X-XIII z przewężeniem	XII-XV z przewężeniem	od XII wstęgowo-równoległe	XI-XII z przewężeniem
pełne figury ścierania	II-XIII	II-XV	IV-XI	II-XII
starte figury	x I	x I	x I	x I
pofałdowane szkliwa	slabe	slabe	slabe	slabe
barwa szkliwa	brunatna	brunatna	jasnoszara	brunatna

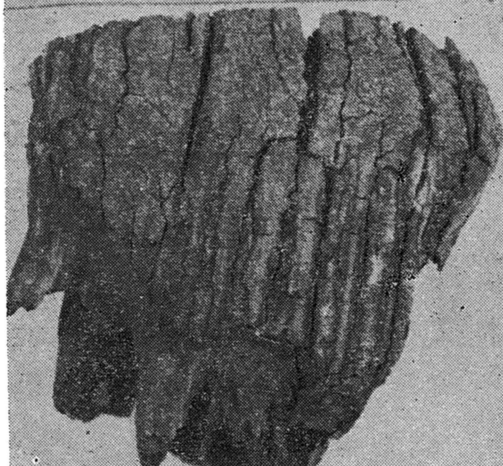
3a

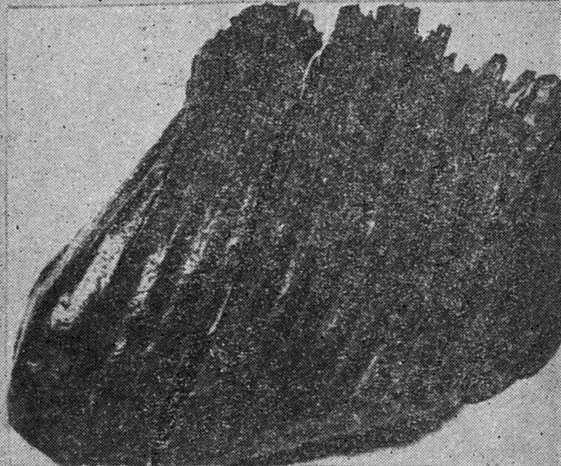
4a

3b

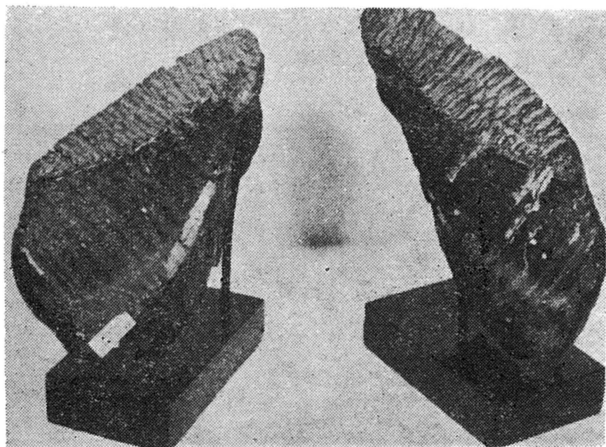

4b

Ryc. 3. Ząb M^2 dex., Rogoźno, nr 1548.
a — powierzchnia żująca, b — powierzchnia boczna.

Ryc. 4. Ząb M^2 sin., Ozorków, nr 1530.
a — powierzchnia żująca, b — powierzchnia boczna.

Ryc. 5. Ząb M_2 sin., Łódź, nr 2287.

Ryc. 6. Ząb M_2 dex., Łódź, nr 1546.

wą stadium Warty. Najprawdopodobniej elementy te zostały wyerodowane z osadów tej fazy. Trzeci fragment ciosu — najdłuższy (po krzywiźnie 140 cm), znajdujący się w muzeum UŁ, jest wewnątrz pusty, na powierzchni popękany i ułamany z obu końców. Średnica dystalnej części wynosi około 12 cm, a proksymalnej — 17 cm. Stanowisko i pozycja stratygraficzna nie są bliżej znane.

Ze szkieletu wewnętrznego (ryc. 2) może być dokładniej datowana kość miednicza, znaleziona w 1951 r. w piaskach w dolinie Neru, w pobliżu stawu Stefańskiego w Rudzie Pabianickiej. Zdaniem H. Klatkowej (9) południowa część obszaru podłódzkiego została ukształtowana w warunkach zanikającego arealu lobu Widawki stadium Warty. Z tym okresem, wydaje się, można wiązać depozycję kości miedniczej. Potwierdzają ten wiek również badania palinologiczne torfu z pobliskich okolic, wykonane w 1954 r. i 1956 r. przez Z. Borówko-Dłużakową.

Pozostałe elementy kostne, tj. kość łopatkowa, udowa i dwa zęby trzonowe (nr inw. 1546, 2287) z terenu Łodzi, autorka uznaje za chronologiczne odpowiedniki kości miedniczej. Najmłodsze stratygraficznie jest stanowisko w Skaratkach koło Łowicza. W. Chmielewski i H. Kubiak (2), prowadząc na tym obszarze badania, znaleźli mamucie elementy kostne w mulach piaszczystych ze żwirem, leżących między dwoma poziomami osadów peryglacialnych zlodowacenia północnopolskiego (Würmu).

OPIS MAMMUTHUS PRIMIGENIUS (BLUM.) 1788

Łopátka lewa jest płaska, ma szerokość 52,5 cm i wysokość 77 cm. Powierzchnia kości dobrze zachowana, z wyjątkiem kolca łopatkowego, który jest ułamany u podstawy.

Miednica ma zachowane wszystkie trzy elementy, brak odcinka krzyżowego kręgosłupa. Maksymalna szerokość miednicy w rejonie skrzydeł kości biodrowej wynosi 140 cm, a wysokość całej kości miedniczej — 115 cm, natomiast wysokość pasa biodrowego — 60 cm, przy szerokości 54 cm. Acetubulum, o średnicy 17 cm, jest w całości zachowane. Szwy pomiędzy kośćmi ilium i pubis są zrośnięte, a oba boki miednicy rozdzielone szczelinowato.

Kość udowa prawa zachowała się prawie w całości. Jej długość wynosi 100 cm, a grubość w dolnej części — 31,25 cm. Brak nasady górnej femur, pozostała jej podstawa jest krótka; trochanter maior — zniszczony.

Zęby. Fragmenty ciosów opisano wyżej. Charakterystykę trzonowców wykonano tabelarycznie wg Guenthera (1954), a wymiary podano w milimetrach (tab.).

W uzupełnieniu zestawienia należy dodać, że M^2 sin. nr 1530 ma proksymalną część zaokrągloną z widoczną powierzchnią „wypychania” zęba rosnącego. U M^2 dex. nr 1548 natomiast ścieranie płytek było równomierne od wewnątrz i zewnątrz. Względna wysokość korony i jej szerokość jest większa w części

dystalnej. Oba zęby M_2 sin. nr 2287 i M_2 dex. nr 1546 mają szkliwo jednakowej barwy, cement jasno-brunatny, a stan zachowania identyczny. Uwzględniając ich morfologię, można je uznać za elementy pochodzące od jednego osobnika. Na podstawie sposobu określenia Guenthera (1959) były to zęby rosnące, a mamut mógł liczyć 30 lat.

LITERATURA

1. Baraniecka M. D., Sarnacka Z. — Stratygrafia czwartorzędu i paleogeografia dorzecza Widawki. Z badań czwartorzędu w Polsce, 1971, t. 13.
2. Chmielewski W., Kubiak H. — The find of Mammoth bones at Skaratki in the Łowicz district. Folia Quaternaria, 1962, t. 9.
3. Galon R., Dylik J. — Czwartorząd Polski PWN, 1967.
4. Guenther E. W. — Missbildung an den Backenzahnen diluvialer Elefanten. Meyniana. Kiel, 1955, Bd 4.
5. Jakubowski G. — *Mammathus primigenius* (Blum) from Zembrzyce (Central Poland). Pr. Muz. Ziemi, 1972, nr 20.
6. Jakubowski G. — Znaleźzisko kości mamuta w Warszawie. Prz. geol., 1973, nr 8—9.
7. Klajnert Z. — Geneza Wzgórz Domaniewskich i uwagi o sposobie zanikania lodowca środkowopolskiego. Acta geogr. Lodziensis. 1966.
8. Klajnert Z., Piechocki A. — Górnoplejstoczeńskie osady doliny Bobrówki koło Łowicza i ich zawartość malakologiczna. Folia Quaternaria, 1972, t. 40.
9. Klatkowska H. — Paleogeografia Wyżyny Łódzkiej i obszarów sąsiednich podczas zlodowacenia warciańskiego. Acta geogr. Lodziensis, 1972.
10. Kowalski K. — Katalog ssaków plejstocenu Polski. PWN, 1959.
11. Kubiak H. — Słonie kopalne Polski Południowej. Folia Quaternaria, 1965, t. 19.